

СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 792.54.091:821.161.2(092)+792.54(477.41):061

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.25.2024.128-139>

“НАТАЛКА ПОЛТАВКА” І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО–М. ЛИСЕНКА: ФОРМАТИ ВТІЛЕННЯ НА СЦЕНІ ДЕРЖАВНОГО ТЕАТРУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КОМЕДІЇ (1930–1940)

Юлія ЩУКІНА

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8329-6828>

*Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського, кафедра театрознавства,
пл. Конституції, 11, Харків, Україна, 61000
e-mail: kovalenko_752016@ukr.net*

Проаналізовано сценічні втілення твору І. Котляревського–М. Лисенка “Наталка Полтавка” на сцені Державного театру музичної комедії у різноманітних форматах: вистави “до 50-річчя професійного українського театру” в постановці Сергія Каргальського за участю провідних оперних та драматичних акторів столиці (1931); третю дію з “Наталки Полтавки” як складника ювілейного бенефісу Гната Рафальського в постановці Януарія Бортника за участю провідних оперних, опереткових та драматичних акторів (1933); репертуарну виставу театру, підготовлену у часі перебування в Середній Азії в обставинах II Світової війни режисером Ісааком Радомиським (1943). Внаслідок проробленого аналізу ми спростували невідповідне датування постановки Я. Бортника у науковців-попередників, встановили датування і кількість постановок за “Наталкою Полтавкою” на сцені Державного театру музичної комедії та Харківського театру музичної комедії під час роботи в евакуації.

Ключові слова: Харківський державний театр музичної комедії, “Наталка Полтавка”, міжтеатральний проєкт, український театр під час II Світової війни, датська вистава, вистава-бенефіс, сучасна адаптація класичної драматургії.

Мета дослідження – уточнення датування, обставин, формату, учасників та статусу постановки вистави кількох сценічних постановок опери “Наталка Полтавка” на сцені Державного театру української музичної комедії (ДУМК) та її колективом під час II Світової війни – в Узбекистані. До сьогодні про втілення першої професійної української п’єси на сцені першого державного українського театру музичної комедії систематизованої інформації не було.

Варто нагадати, що протягом 20-х років XX ст. “Наталку Полтавку” не ставили в жодному державному театрі Харкова. Втім, харків’яни неодноразово побачили цей сюжет в гастрольних виступах П. Саксаганського у його

коронній ролі Возного. З 1926 року театральним центром міста став колектив експериментального спрямування “Березіль”, відомий своїми радикальними інтерпретаціями класичних творів. Невдовзі в столиці республіки відкрилося кілька театрів, чия революційність була задекларована вже у їх назвах: “Веселий Пролетар”, Червонозаводський театр (обидва 1927), Театр ім. Революції (1931). Театр такого спрямування підтримувала і ДУМК (1929). Суттєво змінилися тренди глядацьких симпатій. Вже у 1927 році відбувся останній на столичній республіканській сцені виступ П. Саксаганського в цій ролі. Його партнером у ролі Виборного був видатний український актор М. Садовський. Як наголосила за пресою Г. Ботунова, гастролі тривали з 15 січня до 8 лютого. “Є всі підстави вважати, – писала театрознавиця, – що ці гастролі були менш успішними як в матеріальному, так і в мистецькому відношеннях. Як ніколи раніше, стримано поставилася харківська преса до виступів Саксаганського і майже ніколи їх не висвітлювала” [1, с. 290, 291].

Матеріалом для цього дослідження стали як друковані джерела (монографії, довідникові видання, статті, мемуари, що допомагають краще уявити контекст розглянутих вистав), **так і харківська періодика та архівні документи**, що дають змогу уточнити постановочні групи, склад, дати сценічних прочитань опери М. Лисенка “Наталка Полтавка”. У Репертуарі Харківського театру музичної комедії “Прем’єри, роки, життя”, укладеному театрознавицею, провідною співробітницею Харківської музично-театральної бібліотеки Валентиною Петровою (2009), подано інформацію про репертуарну виставу “Наталка Полтавка”, нібито здійснену головним режисером Януарієм Бортником у 1931 році. Втім, у каталозі вистав автором тексту зазначається І. Котляревський, диригентом О. Рябов, а автора музики, художника, балетмейстера та хормейстера В. Петровою не зазначено [9, с. 6]. Ймовірно, джерелом інформації для укладачки репертуарного списку театру слугувала не преса, завдяки якій ми виявили, що інформації про таку виставу ДУМК немає, а згадка про постановку “Наталки Полтавки” Я. Бортником у книзі Ю. Станішевського “Барви української оперети”. Характеризуючи вистави ДУМК 1931 року, у яких українська класика піддалася осучасненню, Ю. Станішевський нарікав, “що інші принципи відкидалися, традиційні прийоми засуджувалися <...>. Так, зокрема, всього один–два рази було показано традиційні «Вечорниці» П. Ніщинського <...>, підготовлені артистами, хором, балетом і оркестром театру під керівництвом <...> С. Верховинця, носія кращих традицій театру М. Садовського. Така ж доля чекала і на поспіхом поставлену Лисенкову «Наталку Полтавку», хоч у ній прекрасно грали такі відомі актори, як М. Крушельницький (Микола), Д. Козачківський (Виборний), Г. Рафальський (Возний) і П. Павлусенко (Петро)” [11, с. 27]. Ю. Станішевський упевнено подає інформацію про втілення “Наталки Полтавки” саме з музикою М. Лисенка. У фондах Музею театрального, музичного і кіномистецтва України ми відшукали постановочні фото згаданих Ю. Станішевським акторів у ролях [13; 14] та їх спільне з режисером Я. Бортником фото після показу вистави “Наталка Полтавка” [12]. Дати на фото немає, однак її легко визначити за позначкою “Бенефіс Гната Рафальського”. Усі виконавці ролей підписані. Завдяки спільному фото

доповнюємо перелік учасників вистави за Ю. Станішевським: Наталка – Віра Новінська, Терпелиха – Ганна Борисоглібська. Програми вистави ані в театрі, ані в музею відшукати не вдалося. На жаль, влітку 1931 року в УРСР закрилися два театральні видання, які інформували про події, друкували репертуар, а саме “Мистецька трибуна” і “Радянський театр”. У підшивках харківських видань “Робітнича газета” і “Пролетарій”, “Харківський пролетар”, “За культурну революцію” за другу половину 1931–1933 років вдалося відшукати лише кілька згадок про покази “Наталки Полтавки” на сцені ДУМК.

Першу групу газетних нотатків ми знайшли в “Робітничій газеті”. На сцені Театру ім. Шевченка (у приміщенні колишнього драматичного Театру ім. Т. Шевченка з 1929 року працювала ДУМК, утім, для зручності орієнтування харків’ян у перші роки адресу нового театру в театральних касах міста, театальному тресті та у пресі подавали за назвою театру-попередника) анонсувалися покази 29 жовтня, 3 і 4 листопада 1931 року: “Урочисті вистави з нагоди 50-річчя нового українського театру. Котляревський. «Наталка Полтавка»” [17]. Тож ішлося про виставу датського формату.

Доктор мистецтвознавства Олександр Клековкін так характеризує цей тип постановок: “Поширений у театральній практиці вираз для позначення вистав, створених до червоних дат – державних свят, річниць, ювілеїв тощо” [6, с. 42]. Збереглася газетна рецензія на виставу авторства Миколи Бриля. На початку 30-х років XX ст. він дебютував як прозаїк (надрукувавши у журналі “Червоний шлях” повість “Проста лінія”). Стаття М. Бриля називається характерно оціночно – “Музейна вистава”. З його не театрознавчого, а профанного репортажу з місця подій формується уявлення про сприйняття вистави частиною публіки (молодими робітниками і ним самим). На жаль, елементарних фактів рецензія М. Бриля містить обмаль. Автор не подає ані складу постановочної групи “Наталки Полтавки”, ані виконавців ролей. При пильному аналізі статті можна відчутти стиль постановки у деталізації сценографії: “І завіса знову розсунулася і знову затремтіло під подихом протягу в залі полотняне село з річенькою і криниченькою, з хатинками, млиночками і вишневими садочками, знову глянули з-за плоту під диктовою хатиною картонні соняшники” [2]. Можна почерпнути зі статті крихту інформації про окремі аспекти виконання: “глядачі посміхалися клоvnаді Миколи і п’яного Виборного” [2]. Цей документ є безсумнівно цікавим, хоча й невичерпним, з точки зору театральної соціології, зокрема, таким висновком: “Кількатисячна ювілейна аудиторія прийшла в театр як в музей і побачила справді музейну, пристойно відтворену, усім сторонами колишню, напівзабуту, далеку змістом і наївну оформленням виставу” [2]. Приміщення ДУМК було найбільшою театальною будівлею в Україні. Після двох реконструкцій у 1926 році його глядна зала налічувала 3 500 місць. Саме тут у 1919 році відбулося проголошення УСРР. Тож гігантська зала ідеально підходила для вистави-суспільної акції. Саме про таке сприйняття постановки “Наталка Полтавка” залишив цінне свідчення актор і педагог Трохим Ольховський: “У ті часи українська класика була не в пошані, і тому інтерес до вказаної вистави був величезний” [7, с. 29]. Студентам Муздраміну квитків було не дістати. Втім, бажання бачити у Харкові у 1931 році твір І. Котляревського було настільки

сильним, що Т. Ольховський разом з однокурсниками “злізли на якийсь сарайчик і по його криші спустилися по стовпу на двір театру” [7, с. 29].

Саму нагоду, з якої виставу побачили щонайменше десять з половиною тисяч глядачів, М. Бриль коментує так: “Це було 29-го жовтня, п’ятдесят років тому український театр, що був досі тільки «приватною» незаконною розвагою, що животів у нечисленних гуртках аматорів, вперше вийшов на кін загально-приступного театру, вперше добився від царських губернаторів дозволу на сяке-таке існування” [2]. Фактично знаменна дата, про яку пише М. Бриль, є антиісторичною. Адже у сучасному театрознавстві, завдяки обґрунтуванню Ростислава Пилипчука, датою відліку професійного українського театру вважається перше втілення “Наталки Полтавки” у Полтаві: “Поява на сцені полтавського вільного театру в 1819 р. двох «малороссийских опер» – «Наталка Полтавка» <...> та «Москаль-чарівник» <...> – мала епохальне значення <...>. Головне значення цих п’єс у тому, що вони відкрили історію українського національного професійного театру” [8, с. 136]. У вітчизняному театрознавстві є також інша шанована дата – постановка “Наталки Полтавки” першою трупю М. Кропивницького у Єлисаветграді 27 жовтня 1882 року – відлік режисерського театру України. У той час, як восени 1881 року утримувач російської трупи Г. Ашкаренко і його актор М. Кропивницький лише дістали ситуативний дозвіл уряду на виставлення вистав українською, і першою з них стала “Наталка Полтавка”, у сценічному втіленні якої, проте, ще не могло бути нічого революційного.

Виставу 1931 року потрібно розглядати в контексті дискусії про виставу за українською класикою. Двома роками раніше театрознавець Йона Шевченко писав про осучаснення української класики режисерами: “І це єдино правильний творчий шлях для створення театру, що має відображати сучасний побут. Жадних реставрацій і сангументально-пасеїстичних замилювань. Критичний одбір придатних для сучасности елементів старого театру, раціональне використання їх для будови спектаклю, що кричить про сьогоднішній день, про нашу боротьбу, спектаклю, що прагне в майбутнє!” [16, с. 39]. Після перегляду “Наталки Полтавки” 1931 року М. Бриль робив протилежний висновок: “Дуже добре, що поставили вони її саме так, як вона йшла колись, а не послухалися начебто «лівих» порад про потребу осучаснити п’єсу” [2].

Нашу увагу привернув той факт, що в анонсах “Наталки Полтавки” жовтня–листопада 1931 року й у відгуку на виставу в “Робітничій газеті” взагалі не йдеться про Державну музкомедію, а подія прив’язана до приміщення колишнього Театру ім. Шевченка. Те саме видання протягом жовтня 1931 року свідчить про надзвичайно інтенсивні темпи роботи ДУМК, підготовку і випуск одразу двох прем’єрних вистав: 17–21 жовтня – “Людина і зброя”; 24, 25, 28, 29 жовтня – “Князь-кріпак” (дати останнього жовтневого показу цієї прем’єри та першого показу “Наталки Полтавки” збігаються, що можна пояснити тим, що в неділю ДУМК грала ранкову і вечірню вистави). Поміж ними, 23 жовтня, ДУМК показала прем’єру цього лютого “Запорожець за Дунаєм”, що можна вважати антиподом “Наталки Полтавки”, образ якої зафіксований у рецензії М. Бриля.

Ситуацію прояснила інформація в іншому виданні 1931 року. В рубриці “Культурно-мистецька хроніка” газети “За культурну революцію” читаємо: “50-річчя українського театру. 29 жовтня цього року відзначили 50-річчя українського театру. В столичному театрі ім. Шевченка була урочиста вистава. Ставили відомий твір І. Котляревського «Наталка Полтавка» – опера на три дії. У виставі взяли участь кращі артистичні сили столиці: народна артистка УСРР Літвіненко-Вольгемут, Боярська, Кипаренко-Даманський, Бучма, заслужений артист УСРР Потаржинський та артист СТОБу Ходський (збережено авторський правопис прізвищ. – *Ю. Щ.*). Постава опери – заслуженого артиста УСРР Каргальського. Дирегує заслужений артист УСРР Вереківський” [18]. Уже згадуваний Т. Ольховський так описав неоднозначні враження від вистави: “Розрекламована вистава нас не дуже причарувала, бо вона була зліплена нашвидку, ансамбль не дуже відчувався, хоча майстерність кожного з виконавців була висока” [7, с. 29].

Отож ми з’ясували, що виставою “Наталка Полтавка” “до 50-річчя нового українського театру” була не постановка Я. Бортника в ДУМК. Разом з тим, у нас є фото з вистави ДУМК, є опубліковане видавництвом “Музична Україна” твердження Ю. Станішевського, що вистава була саме з тим складом, який на фото, у репертуарі ДУМК.

Ставлення Я. Бортника як мистецького керівника ДУМК до твору І. Котляревського–М. Лисенка формувалося десятиліттями. Театр його дитинства – театр товариства “Руська Бесіда”, – під керівництвом дядька, режисера Й. Стадника, не цурався наддніпрянського музично-драматичного репертуару, вирішеного традиційно етнографічно. У 1915 році, працюючи з Л. Курбасом у театрі “Тернопільські театральні вечори”, Я. Бортник чудово знав (а може навіть і грав у ній) першу виставу цього театру – “Наталка Полтавка”. Ставши у 1930 році мистецьким керівником ДУМК, у журналі “Мистецька трибуна” [5] Я. Бортник анонсував свою репертуарну програму на сезон 1930–1931 років. Шість з дев’яти позицій репертуару справді були втілені Я. Бортником та запрошеними режисерами: “Самозваний принц”, “Дружня гірка”, “Метіс (Роз-Марі)”, “Гейша”, “Запорожець за Дунаєм” і “Циганський барон” (останні чотири – в переробці драматургів та режисерів І. Кулика, Ю. Смолича, Ю. Яновського, Л. Чернова, Остапа Вишні, Д. Козачківського). Серед невтлених творів: “Гаврилея”, “Бокаччо” і “Наталка Полтавка” (остання так само в переробці). В анонсі зазначено: “Замовлено до поточного сезону нові радянські музкомедії авторам: Бірюкову, Красовському, Кулику, Микитенкові, Хоткевичу, Ясному” [5]. Кому саме Я. Бортник доручив осучаснену версію “Наталки Полтавки” і чому замовлення не було виконане, поки не з’ясовано.

В обох харківських газетах знайшлися лаконічні, майже ідентичні за змістом повідомлення про те, що 24 квітня 1933 року у Державному театрі музкомедії (Театр ім. Шевченка) святкуватиме 45-річний ювілей артистичної діяльності Гнат Гнатович Рафальський. У трупі ДУМК цей водевільний актор немолодого віку опинився після досвіду роботи з М. Кропивницьким у його передостанній трупі та виступів у російських музичних колективах. На щастя, газети подали план ювілейного вечора. Відкривала бенефіс 3-тя дія з “Наталки Полтавки”, далі – “Вечорниця”, потім – 1-ша дія оперети “Гейша”, і, на додаток

– 2-га дія з вистави “Шоколадний вояка” [3; 4]. Надалі у газетному щоденному репертуарі ДУМК окремого виконання “Наталки Полтавки” відшукати не вдалося.

Характерно, що в бібліотеці Харківського театру музичної комедії п’єса “Наталка Полтавка” не збереглася. Тож не виключено, що актори, які мали попередній досвід виконання ролей у творі І. Котляревського–М. Лисенка, спиралися у спільній з Я. Бортником роботі на колективну пам’ять. Задля бенефісу Г. Рафальського поєдналися артистичні сили кількох театрів. Дружина актора, на той час акторка Київського театру ім. Франка Ганна Борисоглібська, зіграла Терпелиху. Доміан Козачківський, який ще нещодавно був другим режисером у ДУМК, виступив у ролі Виборного від Державної музкомедії Донбасу. Провідний березілець Мар’ян Крушельницький мав значний досвід виконання оперет як у Галичині, так і в Харкові (де в сезоні 1928–1929 років помітно взяв участь у постановці “Мікадо” В. Гілберта та А. Саллівана). З цим театром М. Крушельницький співпрацював від 1931 року, виконавши осучаснену постановку “Запорожець за Дунаєм”. У бенефісі Г. Рафальського він грав Миколу. Лише ліричну пару вистави втілили молоді солісти ДУМК Віра Новінська та Павло Павлусенко.

Фотографії акторів у сценічних образах зафіксували поєднання історично та етнографічно відповідних костюмів із гротесковими гримами, насамперед виконавців характерних ролей. Привертає увагу, що навіть герой П. Павлусенко був загримований, немов у німому кіно. Таку специфіку пояснює масштаб глядацької зали, у якій всі риси обличчя акторів мусили бути зорозово укрупненими, як, ймовірно, і жести.

Гнат Рафальський помер 65-річним у тому ж 1933 році. На жаль, довідникові видання не подають точну дату смерті актора, яка могла стати однією з причин того, чому “Наталка Полтавка” Я. Бортника надалі не виконувалася. У ворожих зовнішніх обставинах життя театру – ще одна причина неможливості тривалішого життя вистави в репертуарі. Менше, ніж за місяць після вистави-бенефісу у Харкові покінчив життя самогубством М. Хвильовий, що стало трагічним сигналом для української еліти суспільства. Ще за чотири місяці було зупинено Курбасівський рух театру в Україні. Звернення до національної класики в цей час стало для театрів небезпечним. Я. Бортник також полишив колектив. Влітку 1934 року столицю України було перенесено до Києва. На столичну сцену перейшла примадонна В. Новінська.

Як повноцінну репертуарну виставу “Наталка Полтавка” Харківський театр музкомедії виконував лише під час II Світової війни в евакуації у Термезі. Обставини, в яких було здійснено нову постановку, характеризують видані в Канаді наприкінці 80-х років XX ст. і досі майже невідомі в нас спогади завіліта театру В. Сокола: “Приміщення холодне і темне, – характеризував він сцену і залу. – Дуже часто немає електрики. Навіть під час вистав виключалась” [10, с. 149]. Працівники театру були виснажені афганськими вітрами, багатомісячним голодуванням, безгрошів’ям, невлаштованим побутом. Саме спогади В. Сокола допомогли приблизно визначити дату і місто прем’єри “Наталки Полтавки”. Оскільки режисер І. Радомиський приєднався до трупи театру музкомедії у Фергані наприкінці

вересня 1943 року, то прем'єра відбулася невдовзі. Цей час автор спогадів характеризує як переломний, у тім числі в плані мовної політики харківського театру. Адже два попередні роки в Середній Азії харків'яни виконували вистави російською. Проте у 1943 році інструктор ЦК КПБ(у) Костенко висловив у розмовах з директором і завігом “сподівання, що наступного року почнеться визволення України і стане можливим, навіть необхідним поворот театрів додому” [10, с. 145]. У бесіді з завігом він висловив побажання йому “лишатися в музкомедії і бути готовим повертати акторів на українську мову” [10, с. 145]. Саме з такою місією було поставлено виставу “Наталка Полтавка”, а слідом за нею – “Сватання на Гончарівці”.

У післявоєнному звіті директора театру С. Гуревича є одна згадка про цю “Наталку Полтавку” – як про останню в переліку “класичних вистав”, над якими театр працював у попередні роки. Цей документ засвідчує авторство вистави режисера І. Радомиського [15, с. 4]. Інших документів про цю виставу (програмки, рецензії, фотографії тощо) знайти не вдалося. Фронтальний аналіз харківської преси у 1945 році дає підстави стверджувати, що після повернення театру музкомедії з евакуації виставу “Наталка Полтавка” поновлено не було, що може бути пов'язане з наявністю цього твору в поточному репертуарі Харківського академічного театру опери і балету.

Висновки. Отже, ми з'ясували, що протягом 1931–1943 років існувало три вистави “Наталка Полтавка”, так чи інакше пов'язані з ДУМК – Харківським державним театром музичної комедії. “Наталка Полтавка” С. Каргальського та М. Вериківського 1931 року була не менше трьох разів зіграна на сцені ДУМК, її виконавський склад був змішаним, проте до трупі ДУМК відношення не мав. За форматом це була датська вистава-антреприза (як ми довели у статті – з історично невідповідної нагоди). Вистава художнього керівника ДУМК Януарія Бортника 1933 року була показана один раз (і не в повному обсязі), в акторському бенефісі Гната Рафальського, так само за участю акторів різних театрів України. Втім, четверо з них були солістами ДУМК. Обидві постановки споріднював змішаний склад ансамблю: оперно-драматичний. Інформацію про третю виставу, здійснену Ісааком Радомиським під час II Світової війни з трупю театру музкомедії, евакуйованою до Термеза, введено до театрознавчого обігу на підставі знайденого архівного документа та опублікованих мемуарів завіги театру В. Сокола. Водночас ми уточнили, що постановка “Вечорниці”, як і вистава “Наталка Полтавка”, була втілена у ДУМК не в 1931 році (як подає В. Петрова слідом за Ю. Станішевським, а двома роками пізніше і, крім показу в програмі ювілейного вечора Г. Рафальського, як самостійна вистава не виконувалася. Попри відмінність форматів і часів усі три постановки “Наталки Полтавки” засвідчили велику популярність твору І. Котляревського–М. Лисенка.

Список використаної літератури

1. Ботунова Г. П. К. Саксаганський у театральному житті Харкова 20-х років XX ст.: Творчі перетини і взаємовпливи. *Науковий вісник Київського*

національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. 2010. Вип. 7. С. 277–296.

2. Бриль М. Музейна вистава. *Робітнича газета*. 1931. 1 листопада. 4 с.

3. Державний театр музкомедії. 45-річний ювілей артистичної діяльності Гната Гнатовича Рафальського. *Пролетарій*. 1933. 24 квітня.

4. Державний театр музкомедії. 24 квітня. 45-річний ювілей артистичної діяльності Гната Гнатовича Рафальського. *Харківський пролетар*. 1933. 24 квітня.

5. Державна українська музична комедія. Передбачається репертуар. *Мистецька трибуна*. 1930. № 13. Внутр. обкладинка.

6. Клековкін О. Ю. Соціалістичний реалізм: Словник культурних сценаріїв. Київ : Арт Економі, 2021. 160 с.

7. Ольховський Т. К. Згадуючи минуле: (спогади). Харків : ХДНБ, 2014. 78 с. Назва з екрана. URL : <https://www.calameo.com/books/004761641f2a310b1c3d9>.

8. Пилипчук Р. Я. Початки нового Українського театру – професіонального й аматорського (перша половина XIX ст.) / передм.: Олександр Клековкін. Київ : НВП “Видавництво «Наук. думка» НАН України”; Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2019. С. 125–172.

9. Прем’єри, роки, життя...: Репертуар Харківського академічного театру музичної комедії 1929–2009 / укл. В. Петрова. Харків, 2009. 50 с.

10. Сокіл В. Здалека до близького (спогади-роздуми). Канадський інститут українських студій. Альбертський університет. Едмонтон, 1987. 362 с.

11. Станішевський Ю. Барви української оперети. Київ : Муз. Україна, 1970. 140 с.

12. Фото з вистави. На обороті підпис: “Наталка Полтавка”. Харківська музична комедія. Бенефіс Гната Рафальського – Возний. Крушельницький – Микола, Борісоглібська – Терпелиха, Новинська – Наталка, Бортник – режисер. 1933. Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. Інв. № 65721.

13. Фото з вистави. На обороті підпис: “Наталка Полтавка”. Харківська музична комедія. Виборний – Козачківський Д. І. 1933. Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. Інв. № 34895.

14. Фото з вистави. На обороті підпис: “Наталка Полтавка”. Харківська музична комедія. Крушельницький – Микола. 1933. Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. Інв. № 4449.

15. Характеристика творчої та організаційно-господарчої діяльності Харківського державного театру музичної комедії. 1947. 13 с. Інв. № 11061.

16. Шевченко Й. Сучасний український театр : зб. статтів. Харків : Державне видавництво України, 1929. 102 с.

17. 3 і 4 листопада 1931 р. урочисті вистави з нагоди 50-річчя нового українського театру. *Робітнича газета*. 1931. 3 листопада. 4 с.

18. 50-річчя українського театру. *За культурну революцію*. 1931. 2 листопада. 4 с.

References

1. Botunova, H. (2010). P. K. Saksahanskyi u teatralnomu zhytti Kharkova 20-kh rokiv XX st.: Tvorchy peretyny i vzaiemovplyvy. [K. Saksahanskyi in the theatrical life of Kharkiv in the '20s of the XX century: Creative intersections and mutual influences]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia im. I. K. Karpenka-Karoho*, 7, 277–296 [in Ukrainian].
2. Bryl, M. (1931). Muzeina vystava. [Anachronistic performance]. *Robitnycha gazeta*. 1 lystopada [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi teatr muzkomedii (1933, 24 April). 45-richnyi yuvilei artystychnoi diialnostii Hnata Hnatovycha Rafalskoho. [The 45th anniversary of artistic activity of Hnat Hnatovych Rafalskyi]. *Proletarii* [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi teatr muzkomedii (1933, 24 April). 45-richnyi yuvilei artystychnoi diialnostii Hnata Hnatovycha Rafalskoho. [45th anniversary of artistic activity of Hnat Hnatovych Rafalskyi]. *Kharkivsky Proletar* [in Ukrainian].
5. Derzhavna Ukrainska Muzychna komediia (1930). Peredbachaietsia repertuar. [The repertoire to be expected]. *Mystetska trybuna*, 13. Vorsatz [in Ukrainian].
6. Klekovkin, O. Yu. (2021). Sotsialistychnyi realizm [Socialist realism]. In: *Slovnyk kulturnykh stsenariiv*. [The Dictionary of Cultural Scenarios]. Kyiv : Art Economy [in Ukrainian].
7. Olkhovskiy, T. K. (2014). Zgadiuchy mynule: (spohady) [Remembering the Past: (memories)]. Kharkiv: KhDNB. The title was taken from the screen. Retrieved from: <https://www.calameo.com/books/004761641f2a310b1c3d9> [in Ukrainian].
8. Pylypchuk, R. Ya. (2019). Pochatky novoho ukrainskoho teatru – profesinoho i amatorskoho (persha polovyna XIX st.). [The beginnings of the new Ukrainian theatre – professional and amateur ones (the first half of the XIX century)] / Oleksandr Klekovkin (preface). Kyiv: R&D Enterprise “Vydavnytstvo «Naukova dumka» NAN Ukrainy”; Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka, 125–172 [in Ukrainian].
9. Petrova, V. (comp.). (2009). Premiery, roky, zhyttia...: Repertuar Kharkivskoho akademichnoho teatru muzychnoi komedii 1929–2009. [Opening nights, years, life...: The Repertoire of Kharkiv Academic Theatre of Musical Comedy 1929–2009]. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Sokil, V. (1987). Zdaleka do blyzkoho (spohady, rozдумы). [From Far Away to That Are Close to My Heart (memories, reflections)]. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta [in Ukrainian].
11. Stanishevskiy, Yu. (1970). Barvy ukrainskoi operety. [Hues of Ukrainian operetta]. Kyiv : “Muzychna Ukraina” Publishing House [in Ukrainian].
12. Foto z vystavy (1933). Na zvoroti napys: “Natalka Poltavka”. Kharkivska muzychna komediia. Benefis Hnata Rafalskoho – Voznyi, Krushelnyskyi – Mykola, Borysohlibska – Terpelykha, Novinska – Natalka, Bortnik – rezhyser. Muzei teatralnoho, muzychnoho i kinomystetstva Ukrainy. Inv. No. 65721. [Photo from the performance. Inscription on the back: “Natalka Poltavka”. Kharkiv musical comedy. Benefit performance of Hnat Rafalskyi as Voznyi,

Krushelnyskyi as Mykola, Borysohlibska as Terpelykha, Novinska as Natalka, director: Bortnyk. Kyiv, Museum of Theatre, Music and Cinematography of Ukraine. Inv. No. 65721] [in Ukrainian].

13. Foto z vystavy. (1933). Na zvoroti napys: "Natalka Poltavka". Kharkivska muzychna komediia. Vybory – Kozachkivskyi D. I. Muzei teatralnoho, muzychnoho i kinomystetstva Ukrainy. Inv. No. 34895. [Photo from the performance. Inscription on the back: "Natalka Poltavka". Kharkiv musical comedy. Kozachkivskyi D. I. as the Elected Cossack. Kyiv, Museum of Theatre, Music and Cinematography of Ukraine. Inv. No. 34895] [in Ukrainian].

14. Foto z vystavy (1933). Na zvoroti napys: "Natalka Poltavka". Kharkivska muzychna komediia. Krushelnyskyi – Mykola. Muzei teatralnoho, muzychnoho i kinomystetstva Ukrainy. Inv. No. 4449. [Photo from the performance. Inscription on the back: "Natalka Poltavka". Kharkiv musical comedy. Krushelnyskyi as Mykola. Kyiv, Museum of Theatre, Music and Cinematography of Ukraine. Inv. No. 4449] [in Ukrainian].

15. Anon. (1947). Kharakterystyka tvorchoi ta organizatsiino-hospodarchoi diialnosti Kharkivskoho derzhavnoho teatru muzychnoi komedii. [Characteristics of the creative and organization-and-economic activities of Kharkiv State Theatre of Musical Comedy]. Inv. No. 11061 [in Ukrainian].

16. Shevchenko, I. (1929). Suchasnyi ukrainskyi teatr. Zbirka stattiv [Contemporary Ukrainian Theatre. Collection of papers]. Kharkiv: State Publishing House of Ukraine [in Ukrainian].

17. Anon. (1931, 3 lystopada). 3 i 4 lystopada 1931 r. urochysti vystavy z nahody 50-richchia novoho ukrainskoho teatru. [On November 3 and 4, 1931, there will be gala performances on the occasion of the 50th anniversary of the new Ukrainian theatre]. *Robitnycha gazeta* [in Ukrainian].

18. Anon. (1931, 2 lystopada). 50-richchia ukrainskoho teatru. [The 50th anniversary of Ukrainian theatre]. *Za kulturnu revolutziju* [in Ukrainian].

**"NATALKA POLTAVKA" BY I. KOTLYAREVSKY–M. LYSENKO:
FORMATS OF IMPLEMENTATION ON THE STAGE OF THE STATE
UKRAINIAN MUSICAL COMEDY (1930–1940)**

Juliia SHCHUKINA

*Associate Professor and the head of the Dept of Theatre Studies,
Ivan P. Kotliarevskyi National University of Arts,
Constitution Sq., 11, Kharkiv, Ukraine, 61000
e-mail: kovalenko_752016@ukr.net*

The article analyses stage versions of the play "Natalka Poltavka (Natalka of Poltava)", by Ivan Kotliarevskyi, set to music by Mykola Lysenko, on the stage of the State Theatre of Musical Comedy in different formats. Interest in the material of "Natalka Poltavka" appeared in the second season of the theatre, which can rightfully be called the

season of adaptation of the classics. After all, before “Natalka Poltavka”, the performances “The Night before Christmas” by P. Karaban and “Zaporozhets za Dunaem (“Zaporozhian Cossack beyond the Danube”, also known as “Cossacks in Exile” in translation)” by O. Vyshnia had already been staged in this theatre. The first approach to “Natalka Poltavka” on the stage of the Theatre of Musical Comedy (the largest theatre venue in Ukraine then, with a 3,500-seat auditorium) was a performance “on the occasion of the 50th anniversary of the professional Ukrainian theatre” directed by Serhii Karhalskyi, where the leading opera and dramatic actors of the capital like Mariia Lytvynenko-Wolgemut, Yurii Kiporenko-Domanskyi, Amvrosii Buchma, and Ivan Patorzhynskyi starred (1931). It attracted great interest from the public. However, as a theatrical enterprise project, this performance with the participation of the actors from different theatres was played for only three days.

The third act of “Natalka Poltavka” as part of the anniversary benefit performance of Hnat Rafalskyi, directed by Yanuarii Bortnyk, where leading operetta and dramatic actors Vira Novinska, Pavlo Pavlusenko, Hnat Rafalskyi, Marian Krushelnytskyi, Domian Kozachkivskyi and Hanna Borysohlibska starred, was seen by the audience probably only once.

The repertory performance of “Natalka Poltavka” was done by director Isaak Radomyskyi during the stay of the theatre in Central Asia in World War II (1943).

The performances of the early 1930s are considered in the context of the discussion on the interpretation of Ukrainian classics, which is illustrated by statements by Iona Shevchenko and Mykola Bryl. The 1943 production was not revived after the Theatre of Musical Comedy returned to Kharkiv, but it fulfilled its most important mission of Ukrainization of the repertoire and troupe of Kharkiv State Theatre of Musical Comedy after the forced transition to Russian for communication with audiences in the cities of Central Asia.

As a result of the in-depth analysis, we have revealed the groundlessness of the date of “the 50th anniversary of the new Ukrainian theatre” in the autumn of 1931, refuted the dating of the production by Ya. Bortnyk, previously accepted by predecessor scholars, as not corresponding to the discovered facts, and established the number, authorship and dating of productions of “Natalka Poltavka” on the stages of the State Theatre of Musical Comedy and Kharkiv Theatre of Musical Comedy during its work in evacuation.

Keywords: Kharkiv State Theater of Musical Comedy, Natalka Poltavka, inter-theatre project, Ukrainian theater during the Second World War, performance to date, benefit performance, Modern literary adaptation of classical drama.

Стаття надійшла до редколегії 30.08.2024

Прийнята до друку 28.10.2024

Додатки

Іл. 1. Микола – Мар'ян Крушельницький

Іл. 2. Виборний – Д. Козачківський

Іл. 3. М. Крушельницький, П. Павлусенко, В. Новінська, Я. Бортник, Д. Козачківський, у 1 ряду – Г. Борисоглібська, Г. Рафальський. Бенефіс Г. Рафальського. ДУМК. 1933